

Исмаилова Ж., Мустафа Кюндакчы Хабибе Гюнеш

**ОБРЯД ИМЯНАРЕЧЕНИЯ РЕБЕНКА У КЫРГЫЗОВ: КРАТКИЙ
ОБЗОР ИСТОРИИ И СОВРЕМЕННОСТИ**

Cıldız İsmailova, Mustafa Kundakçı, Habibe Güneş

**KIRGIZ TÜRKLERİNDE ÇOCUĞA AD VERME GELENEĞİ: TARİHSEL
SÜRECE VE GÜNÜMÜZE KISA BİR BAKIŞ**

Zh. Ismailova, Mustafa Kyundakchi, Khabibe Gyunesh

**THE CEREMONY OF NAMING THE CHILD IN THE KYRGYZ:
A BRIEF OVERVIEW OF HISTORY AND MODERNITY**

УДК: 811.432/809-894.3

Түрк маданиятында баланын төрөлүшү ар дайым өзгөчө орунду ээлеп келет. Азыр биз баардыгыбыз балага ат берүүнүн түпкү булагы түрк бабалары экенин билебиз. Бизге байыркы түрк маданияты тууралуу көбүрөөк маалымат берип жатканда жазуу булактарын карасак түрк эли кыргыз каада салттарына таянат экенин көрөбүз.

Негизги сөздөр: Кыргыз, ат, каада-салт, маданият, түрк, коом.

Türk kültürü açısından bakıldığında, çocuk sahibi olma ve çocuğa isim verme her zaman önemli bir yere sahip olagelmıştır. Türklerin anayurdu olan Orta Asya'nın isim verme geleneğinin kaynağı olduğunu artık bilmekteyiz. Türk kültürüne dair mevcut en eski bilgileri bize veren yazılı kaynaklar ve belgeler incelendiğinde, birçok geleneğin Türk topluluklarının çoğunda örneğin Kırgız Türklerinde hala uygulanmakta olduğunu görmekteyiz.

Diğer Türk topluluklarında olduğu gibi Kırgız Türkleri tarihleri boyunca özellikle dini ve siyasi bir takım değişiklerin etkisi altında kalmışlardır. Tarihleri boyunca çok çeşitli devletlerin himayesine giren, büyük dini ve sosyolojik değişimler yaşayan ve son olarak XX. Yüzyılda Rus istilası ve işgali ile sarsılan Kırgızlarda bu durum, hem Kırgız dilini ve edebiyatını, hem sosyo-kültürel yapıyı ve nihayetinde tercih edilen kişi isimlerini de etkilemiştir.

Kırgızlarda çocuklara verilen isimler incelendiğinde Orta Asya'daki inanışların ve Türk kültürünün; Türk toplumunu derinden etkilemiş ikinci din olan İslamiyet'in ve Sovyet baskının derin izlerini görmek ve bu sosyolojik değişimi takip edebilmek mümkündür.

Anahtar kelimeler: Kırgız, ad, isim, gelenek, kültür, Türk, toplum.

В тюркской культуре рождение ребенка и его имянаречение всегда занимало особое место. Теперь всем известно, что источником обряда наречения именем является Средняя Азия, являющаяся прародиной тюрков. При рассмотрении письменных источников и документов, которые дают нам самую древнюю информацию о тюркской культуре, мы видим, что тюркские народы, кыргызы к примеру, по-прежнему придерживаются многих традиций.

Как и другие тюркские народы, кыргызы находились под влиянием ряда религиозных и политических изменений на протяжении всей своей истории. На протяжении всей своей истории под влиянием разных государств кыргызы пережили большие религиозные и социальные изменения в своей жизни и в XX веке, в последний раз, кыргызы были оккупированы русскими. Эта ситуация затронула как

кыргызский язык, так и литературу, социально-культурную структуру и, наконец, имена людей.

При анализе кыргызских имён, можно увидеть глубокие следы Ислама, второй религии, и Советского гнёта, и проследить за этими социологическими изменениями, так же можем увидеть изменения в тюркской культуре и верованиях Средней Азии.

Ключевые слова: Кыргыз, имя, традиция, культура, тюрк, общество.

With regard to Turkish culture, having children and the names given to the children have always been important. It's now known that Central Asia that's the motherland of Turks is the resource of Turkic name giving tradition. We can see that most of the Turkic societies for example Kyrgyz Turks still practice the same traditions those the ancient Turks had according to the oldest written sources found about Turkic culture.

Kyrgyz Turks had experienced lots of religious and political changes during their history. Kyrgyz society, who had lived under the patronage of various states for years and had experienced deep religious and sociological changes, lived under the oppression of Soviet Russia during XX th century. All these changes have affected the sociocultural structure of Kyrgyz Turks as well as the Kyrgyz Turkic language and literature. Names chosen for the newborn babies have also been affected by this social changes.

When we examine the names given to Kyrgyz children, it is possible to trace the believes and Turkic culture of ancient Central Asia; Islam the second religion that affected the Turkic societies deeply and Soviet Russian oppression.

Key words: kyrgyz, name, tradition, culture, Turk, Turkic, society.

GİRİŞ

Tanımı gereği ad veya isim canlı ve cansız bütün varlıkları ve kavramları karşılayan ve niteleyen sözcüklerdir. Kişilere verilen adlar ise "insanın kültürel ve bireysel kimliğini yansıtmalarının yanında, insanoğlunu belirli kılarak kargaşayı, karışıklığı, yanılma ve yanlışlığı önler, kişiler arası ilişkileri düzenler". (Örnek, S. V. (2000), Türk Halk Bilimi. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları). Kişi adları bu niteliklerinin yanı sıra dil sosyolojisi açısından da büyük bir önem taşımaktadır. Bu bağlamda kişi adları, bir milletin yıllar boyunca tecrübe ettiği coğrafi, sosyolojik, siyasi, dini değişimlerin; başka kültür ve medeniyetlerle ilişki ve etkileşimlerinin; edindiği tarihi ve kültürel birikiminin özetle bir milletin hafızasının tüm tezahürlerini içinde barındırır.

Eski Türk Geleneklerinde Çocuğa İsim Verme

Türk kültürü açısından bakıldığında, çocuk sahibi olma ve çocuğa isim verme her zaman önemli olmuştur. Türklerin anayurdu olan Orta Asya, Türk topluluklarının bilinçaltında içkin olan inanışların ve geleneklerin temelini teşkil ettiği gibi, isim verme geleneğinin de kaynağı durumundadır. Türk tarihinin yazılı ilk eseri olarak kabul edilen Orhun abidelerinden başlayarak Yenisey yazıtlarında, Dede Korkut kitabında Türklerin isimlere verdiği öneme dair birçok bilgi mevcuttur. (Şen, Semra (2012), “Türklerde Ad Verme Törenleri, Ad Vermenin Önemi, Ad Verme İle İlgili Gelenek ve İnançlar”, Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi). Çocuklara verilen isimler gelişmiş güzel seçilmez. İsimler sadece sosyal bir kişiliği veya sosyal bir yapıya mensubiyeti göstermez. Çocuğun geleceğine yönelik yönlendirmeler ve temenniler içerir. Mutlu, başarılı, soylu, kuvvetli, iyi bir insan olması için isimler özenle seçilir. Dini, tarihi veya tabiatla ilgili isimler de Eski Türk gelenekleri arasındadır. Bu geleneklerin çoğu aynı şekilde günümüzde de birçok Türk topluluğunda sürdürülmektedir.

Eski Türk geleneklerinde yazılı belgelerden ve destanlardan öğrendiğimiz fakat günümüzde uygulanabilirliği kalmamış olan bazı uygulamalar da yok değildir. Örneğin Dede Korkut kitabında yer alan meşhur Boğaçhan anlatısında olduğu gibi, Eski Türk geleneğinde, erkek çocuklara ya çocuğa geçici bir isim verilir ya da hiç isim verilemez; çocuk delikanlılık çağına geldiği zaman bir kahramanlık, üstün bir meziyet veya başarı gösterdiğinde adını kendi kazanırdı. Buna “er at” (erkek adı) derlerdi. Türkler İslam dinine girdikten sonra bu gelenek gitgide gücünü yitirmiştir. Bu geleneği günümüz Türk toplumlarında uygulanmamaktadır.

Türk tarihini yazılı olarak takip edebildiğimiz kaynaklar incelendiğinde, mensup olunan inanç sistemlerinin ve dinlerin isimleri oldukça etkilediği görülmektedir. Gök Tanrı inancı, Şamanizm’in derin etkisi; daha sonraki yüzyıllarda Budizm, Manihaizm gibi dinlerin toplum üzerindeki etkisi isimlerin seçilmesi noktasında oldukça belirleyicidir. Eski Türk toplumlarında Türkçe olan isimlerde de, bu dinlerin etkisiyle konulan isimlerde de erkek ve kadın kişi adlarını birbirinden ayırmak oldukça zordur. (Şen, Semra (2012), “Türklerde Ad Verme Törenleri, Ad Vermenin Önemi, Ad Verme İle İlgili Gelenek ve İnançlar”, Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi) Gün, Ay, Yıldız, Günay, Yıldızay, Ayhan, Ayfer, Aytuğ, Aygüzel, Altunhan gibi isimlerin hem erkek hem de kadın ismi olarak kullanıldığı mevcut belgelerden anlaşılabilir. Bu isimlerden bazılarının, günümüzde de hala isim olarak tercih edilmesi ve kullanılması, Türk milletinin tarihi boyunca onca siyasi, sosyolojik, coğrafi, dini değişimler ve etkileşimler tecrübe etmesine rağmen, milli varlık ve bilincine ne denli bağlı olduğunun bir göstergesi niteliğindedir.

Bu kaynaklarda ayrıca örneğin Çin devleti gibi komşu olunan ve iletişim halinde bulunulan medeniyetlerin Türk isimleri üzerindeki etkilerinden bahsedilmekte

ve bu durum milli bilince zarar verdiği için açıkça eleştirilmektedir. Türklerde milli varlık bilincinin ne denli önemsendiğini gösteren bu duruma dair bir örneği, Muharrem Ergin “Orhun Abideleri” isimli eserinde okuyucuyla şu şekilde paylaşmaktadır; “*Türk beyler Türk adını bıraktı. Çinli Beyler Çin adını tutup, Çin kağanına itaat etmiş. Elli yıl işi gücü vermiş. Doğuda gün doğusunda Bolki Kağan'a kadar ordu sevkedivermiş. Çin kağanına ilini, töresini alıvermişYedi yüz er olup ilsizleşmiş, kağansızlaşmış milleti, cariye olmuş, kul olmuş milleti, Türk töresini bırakmış milleti, ecdadımın töresince yaratmış, yetiştirmiş. Tölis, Tardoş milletini orda tanzim etmiş. Yabguyu, şadı orda vermiş.*” (Ergin, Muharrem (1970), “Orhun Abideleri”, İstanbul, sf.5.5-7)

İslamiyet’in Kabulünden Sonra Gerçekleşen Değişiklikler

Türklerin İslam dinini benimsemelerinden sonra, seçilen isimler ve bu isimlerin çocuklara verilmesine yönelik uygulamalarda dinin etkisiyle önemli değişiklikler yaşanmıştır. İslamiyet Gök Tanrı inancından sonra Türk milletini derinden etkileyen ikinci dindir. Türk milletinin duygu ve düşünce yapısıyla oldukça uyumlu kaidelere sahip olduğu için Türk toplum yapısıyla kolayca uyum sağlayan İslam dini ve kültürü, Türk milli kimliğini ve bilincinin önemli bir kısmını teşkil etmektedir. Başta Kuran olmak üzere dini kaynakların dilinin Arapça olması; İslam dininde isimlere verilen önem ve Peygamber Efendimiz (S.A.V)’in çocuklara manalı ve güzel isimler verilmesine yönelik tavsiyesi ile Kuran-ı Kerim’de geçen peygamber isimleri, halife ve sahabe isimleri ve diğer Arapça isimler kullanılmaya başlanmıştır. Fakat bu isimlerin yanı sıra Türkçe isimler tercih edilmeye devam etmiş veya hem Türkçe hem de Arapça iki isim tercih edilmiştir. Ya da edebiyat ve sanatta kullanılan bazı sözcüklerde olduğu gibi bazı isimler Türkleştirilmiştir. Türk milli bilincin göstergelerinden biri de İslamiyet’in kabul edilmesinden sonra konulan dini isimlerin arkasına kişinin memleketinin ve milletinin adının eklenmesidir. Milliyet sevgisi ve bağlılığı bu şekilde gösterilmiştir. Bu isimlere örnek olarak Mahmut Kaşgarlı, Ahmet Yükneci, Ahmet Yesevi isimleri verilebilir.

X. yüzyıldan itibaren, İslamiyet’in Türkler tarafından toplu olarak kabul edilmesi ve Türk İslam kültürünün hızla gelişip yaygınlaşması ile Arapça isimlerin yanı sıra Farsça isimler de kişi adlarına dâhil olmuştur. Özellikle Büyük Selçuklu Devleti zamanında, dinin Arapça olduğu kadar Farsça kaynaklardan da öğrenilmesi, Türk toplumunun kültürel ve sosyolojik yapısında ciddi değişikliklere sebebiyet vermiştir. Arapça ve Farsçanın Türk dili ve edebiyatı üzerindeki etkisi zamanla ve sistematik olarak kişi adlarına da yansımıştır. “Türklerin bir kısmı (özellikle İran sınırının içindeki ve İran’a yakın olan bölgelerdekiler) Farsça: Gül, Dil, Mihrî (Günefl), Hoca ve Mirza gibi sözlerden, Gülbahar, Gülistan, Gülcimen, Gülyar, Gülnaz, Gülhan, Gülnisa, Dilyar, Dilflat, Dilhayat, Dilara, Mihray, Mihriban, Mihrigül, Mihrinnisa, Hoca Ahmet, Hoca Niyaz, Hocahan, Şahkulu, Şahan, Şakir, Mirza Ahmet ve Mirza Alim gibi isimleri kız ve erkek çocuklarına ad olarak

koymuşlardır.” (Abdurrahman V. (2004, Bahar). Türklerin ad koyma gelenekleri üzerinde bir inceleme, Milli Folklor, Üç Aylık Uluslararası Halkbilimi Dergisi, Cilt: 8, Yıl: 16, Sayı: 61, Bahar).

Günümüzde Türk topluluklarının çoğunun dini hala İslam’dır. Dolayısıyla, çocuklara verilen isimler seçilirken günümüzde de “dini” olarak tabir edebileceğimiz dine uygun olan, Kuran-ı Kerim’den, sahabe veya halife isimlerinden veya Türk-İslam tarihinde iz bırakmış, sevilen din büyüklerinin isimlerinden tercihler yapılmaktadır.

Çin ve Rus İstilasının Etkisi

Türk tarihi incelendiğinde sadece din değişimlerinin değil, zorunlu veya gönüllü siyasi iktidar veya rejim değişiklikleri ve özellikle işgal ve istila hareketlerine karşı gösterilen milli direncin de sosyolojik ve kültürel yapı, dil ve dolayısıyla isimler üzerinde değişimlerin yaşanmasında sebep teşkil ettikleri görülür. Örneğin XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Rus ve Çin istilasına uğrayan Türkistan’da işgale karşı verilen milli mücadele ve bu mücadelelerin sonucunda kurulan milli devletler döneminde (Kaşgariye Devleti 1865-1878, Azerbaycan Cumhuriyeti 1918-1920 gibi) döneminde doğan çocukların neredeyse tamamına Hürriyet, Erkin, Azat, Azatgöl, Cenk, Cengaver, Galip, Galibe, İham gibi isimler konulmuştur. (Abdurrahman V. (2004). “Türklerin ad koyma gelenekleri üzerinde bir inceleme”, Milli Folklor, Üç Aylık Uluslararası Halkbilimi Dergisi, Cilt: 8, Yıl: 16, Sayı: 61, Bahar: 2004. ISSN 1300-3984. <http://www.millifolklor.com> adresinden alınmıştır.

Sonuç olarak Türk tarihine bakıldığında, Türk kişi adlarında ve ad koyma geleneklerinde, binlerce yıldır yaşanan tüm değişikliklere rağmen milli özelliklerin korunduğu görülebilmektedir. Dünya üzerinde geniş bir coğrafyaya yayılmış olan tüm Türk toplumlarında, Anadolu’da, Kıbrıs’ta ve kendi milli hâkimiyetlerini kazanmış olan Türkistan coğrafyasındaki Türk topluluklarında bu özellik dikkati çekmektedir.

Günümüze gelindiğinde ise isim verme geleneklerinin hem eski Türk gelenek ve göreneklere ile İslam dininin etkisini taşıdığını; hem de globalleşen ve hızla değişen dünyada meydana gelen kültürel, sosyal, ekonomik ve teknolojik gelişmelerden etkilendiğini söylemek mümkündür. (Balcı, Umut (2014), “Türk Toplumunda Adlar ve Soyadları (Sosyo-Kültürel ve Dilbilimsel Bir Yaklaşım)” Diyalog Dergisi, Batman)

Türk isimleri ve tarihsel süreçte Türk isimlerinde meydana gelen değişikliklere dair bu kısa girişten sonra, Orta Asya’daki Müslüman Türk boylarından biri olan ve Türk tarihine ve diline ait mevcut belgelerde en eski Türk topluluklarından biri olduğunu bildiğimiz Kırgızlarda kişi isimlerini ve isim koyma geleneklerini ele almaya çalışacağız.

Kırgız Türklerinde İsim Verme Geleneği

Kırgız Türklerine dair ilk bilgiler Çin kaynaklarında verilmektedir. Tarihi boyunca, dönem dönem Büyük Hun İmparatorluğu, Göktürk Devleti, Karahanlılar gibi Türk devletlerinin himayesi altında yaşamış; fakat kendi başlarına da IV. Yüzyılda Hakas, VIII. Yüzyılda ise

Kırgız Devleti gibi bağımsız devletler kurmayı başarmış önemli ve güçlü bir Türk boyu olan Kırgızlar Türk tarihinin bilinen en eski kavimlerindenidir. (Buran, Ahmet; Akkaya Ercan (2001), “Çağdaş Türk Lehçeleri”, Akçağ Yayınları, Ankara. 2. Baskı).

1800’lü yılların ikinci yarısından sonra Rus istilası ve işgaline maruz kalan Kırgız Türkleri, XX. yüzyılın başlarında Ruslar tarafından çok ciddi baskılara ve hatta kıyıma maruz kaldılar. 1900 yılların başında zorla Doğu Türkistan’a göç etmeye zorlanan Kırgız Türkleri, belirli aşamalardan sonra nihayet 31 Ağustos 1991 yılında bağımsızlığa kavuşur ve bağımsız bir Kırgız Türk Cumhuriyeti kurdular.

Kırgız Türklerinde soy ve soyun devam ettirilmesi yani çocuk sahibi olmak oldukça önemlidir. Bu yüzden çok çocuk sahibi olmayı tercih ederler. Soyun devamlılığı diğer Türk boylarında olduğu gibi çok önemli kabul edildiğinden erkek çocuk sahibi olmaya önem verilir. (Dıykanbayeva, Mayramgül (2011), “Kırgız Türklerinde Erkek Çocuğun Önemi ve Edebi Eserlere Yansıması, A.Ü.Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED] 46, Erzurum sf. 181-194).

Kırgızlarda çocuk sahibi olmak bu kadar önemliken, çocuklarla ilgili törenlerin ve inançların çokluğu da dikkat çekmektedir. Yeni bir bebek dünyaya geldiğinde bebeği ilk kez kim kucağına alırsa ona benzeyeceğine inanılır. Bu yüzden bebeği ilk kez kucağına alacak kişinin karakteri oldukça önemlidir. Bir diğer inanışa göre ise bebeğin göbeğinin ayakkabının yanında kesilmesi, bu vesileyle bebeğin ömrünün ayakkabı gibi uzun olacağı düşünülmesidir. Bebeğin ağzına işkembe ve tereyağı ile hazırlanmış özel bir mama sürülmesi bu vesileyle gelecekte yoksul olmayacağına ve hayvancılıkla ilgileneceğine inanılması; bebeğin ilk kıyafetinin yaşlı bir kimse tarafından giydirilmesi, bu gömleğin kırk gün sonra çıkartılması ve çıkartıldığında yaşlı bir ölenle beraber gömülmesi; bebeğin kırkı çıktığında kırk kaşık suyla yıkanması; süt kardeşliğine önem verilmesi ve süt kardeşi olanların kesinlikle evlendirilmemesi gibi uygulamalar ve inançlar Kırgız toplumunda oldukça yaygındır. Çocuğun doğumdan sonraki en önemli ritüel çocuğun isminin verilmesidir.

Bununla birlikte çocuğa yıllar sonra isim verilmesi veya doğum sırasında yapılan işlerin isim olarak çocuğa koyulması gibi uygulamalara da rastlanabilmektedir. Çocuğa isim verme töreni bir şölen şeklinde yapılır. Şölen il ve Yurt bir araya gelir. Alın ak akıtmalı at kurban edilir. Büyük bir toy verilir (Acıpayamlı, Orhan (1992), “Türk Kültüründe “Ad Koyma Folkloru”nun Morfolojik ve Fonksiyonel Yönlerden İncelenmesi”, Ankara: Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları:167 Seminer, Kongre Bildirileri Dizisi)

Çocuğa ismi yaşlı ve saygın bir kişi verir. Aksakallı bu ihtiyar bebeği kucağına alır ve örneğin;

“- Dolaştığı tepede kızılısöğüt bitsin,

Tanrı yardımcısı olsun,

Dolaştığı evlerin etrafında kızılısöğüt bitsin, Koca Hızır arkadaş olsun,

Süngüden kalan bir bayrak,
Manastan kalan bir armağan,
Bunun adı da kahraman (Semetey) olsun” diyerek çocuğun adını koyar.

Çocuğa verilecek isimler seçilirken, geleneksel dini inançlar göz önünde bulundurulur. Aynı zamanda tabiatla iç içe yaşayan bir Türk boyu olduğu için, bazı hayvan ve bitki isimleri de tercih edilmektedir. Örneğin Turul, Kartal, Arpa, Bogday, Bozkurt, Yılan, Ayu, Gökbörü, Ukul, Toruntay, Tugan..vs.

Kırgız Türklerinde doğan çocuğa isim seçilirken öncelikle çocuğun geleceği düşünülür ve çocuğun geleceğine dair temenni niteliğinde isimler konulur. Örneğin isim verilecek çocuğun cinsiyeti erkek olduğunda, gelecekte güçlü kuvvetli olması isim “Temirbek”; uzun ömür dilendiğinde “Toktosun, Yaşar, Yüzyaşar, Binyaşar, Dursun, Kobcaşar”; çocuğun anne babasının sözünü dinleyen, isteklerini yerine getiren biri olması için “Uduz, Baybolsun, Hindal, İltut”; mutlu olması daha çok arzu edildiğinde “Bakitbek ve “Talaybek”; milletini ve vatanını sevsin, korusun diye “Ercigit, Gülcigit; zengin olması istendiğinde ise “Çınar veya Çınarbak” gibi isimler tercih edilir(Erdem, Mustafa (2005), “Kırgız Türkleri Dini ve Sosyal Hayat”, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara)

Ayrıca Kırgız Türkleri arasında tabiat güçlerinin, kötü ruhların veya cinlerin yeni doğan çocuğa ve çocuğun hayatına müdahale edebileceği inancı yaygın olduğundan çocuğa kötü ruhlardan veya nazardan koruyucu olduğu düşünülen veya kötü ruhları yanılttığına inanılan bazı isimler de verilir. Örneğin Köpek, Borsak, İtküdün, Sank, Murdar, Bolmaz, Satılmış, Sart, Kalmuk, Orus..vs. Bazı çocuklara kötü ruhlardan üstün olduğu gerekçesiyle tanrı/Allah adının kullanıldığı isimler verilebilmektedir; Tengri Berdi, Kuday Berdi gibi. (Erdem, Mustafa (2005), “Kırgız Türkleri Dini ve Sosyal Hayat”, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara)

Kırgızlarda diğer Türk boylarında olduğu gibi erkek çocuğa soyun devamını ve soyadını devam ettirdiği düşünüldüğü için ayrı bir önem verilir. O yüzden kız çocuk sahibi olduktan sonra sonraki çocuğun erkek olması veya fazla kız çocuğu olmaması için kız çocuklarına şu isimler verilir; Kız Ceter, Oğul Gerek, Döndü, Çağıl, Burul..vs

İslamiyet’in Kabulünün, Kırgız İsimleri İle İsim Verme Geleneği Üzerindeki Etkisi

Kırgızların İslam dinini kabulünden sonra meydana gelen sosyokültürel değişikliklerle birlikte çocuklara verilen isimler ve isim verme uygulamalarında bazı değişiklikler meydana gelmiştir. Ş. Çaparov’un “Adam Attaru El Baylığı” (İnsan adları ve Halkın Zenginliği) isimli eserinde çocuklara en uygun isimleri din görevlilerin ve imamların verebileceğini söyler; “

“Çocuğa en uygun ismi imamlar verir. Kırgızlarda İslam dini yaygınlaştıktan sonra ve ideoloji olarak kullanılmaya başlaması ile birlikte (özellikle XVI yy.) çocuğa kitap açarak uygun isim verme adeti ortaya çıkmıştır” (Çaparov, 2004:18).

Ayrıca K.Kalilov konuyla ilgili şunları söylemiştir; “Eskiden çocuğa isim verirken hemen İmama giderlermiş. O Kuran’ı açarak, çocuğa haftanın hangi günü doğduysa, o gün doğan Peygamberlerin isimlerinin koyulmasını teklif edermiş” (Kalilov, 1983: 49).

Anne babanın ve aile büyüklerinin yanı sıra imamların ve din adamlarının da çocuklara isim vermesi geleneği ve verilen isimlerin Kuran-ı Kerim’den seçilmesiyle, Kırgız isim listesine Arapça ve Farsça isimler büyük ölçüde dâhil olmuştur. İslam dininin Kırgızlar arasında yayınlaşmasıyla Arapça – Farsça kelimelerinden oluşarak Kırgızca kelimelerini de içine alan iki bileşenli isimler ortaya çıkmıştır. Mesela:

- Aalibay – aalı (Arapça - آلی büyük) + zengin (Kırgızca);

- Aygül – ay(Kırgızca) + gül (İran’ca - گل çiçek);

- Kudayberdi – Kuday (Farsça - خدای Tanrı) + bedri =verdi (Kırgızca);

- İrisgül – Mutluluk (Kırgızca) + Gül (Farsça - گل çiçek);

-İrismambet - Mutluluk (Kırgızca) + mambet (Arapça - ممد - övülen

Muhammed Peygamberin ismini Kırgız ağızıyla söyleniş şekli). (Ferit Devellioğlu, 2007; Karasaev, 1986).

İslam dininin ve Arap-Fars dilinin büyük etkisine rağmen Kırgızlar, dini isimlerle Türkçe isimleri bir arada kullanarak, iki isim tercih ederek veya Arapça ve Farsça isimlerle gerçek isimlerini birleştirerek yeni isimler yaratmışlar; hem millet bilinçlerini diri tutmayı başarmış hem de Türkçenin korunup, gelişmesine yardımcı olmuşlardır. Adeta bu isimler “Kırgızcalastırılmıştır”. Bu isimlere örnek olarak; “ Ay, Altın, Arstan (Aslan), Arça (Ardıç), Baatır (Bahadır), Balta, Belek (Hediye), Börü (Kurt), Bugu (Geyik), Buura (Deve), Bürküt (Kartal), Döböt (Erkek köpek), Cambı (Gümüş külçe), Cıldız (Yıldız), Cırgal (Mutlu), Kunduz (Yabani domuz), Koyon (Tavşan), Kozu (Kuzu), Korgool (Koruma, koyun göbresi), Kümüş (Gümüş), Kuttuu (Mutlu), Küçük (Köpek), Kılıç, Maral, Mergen (Avcı), Orok (Orak), Salmoor (Katapolt), Saykal (Kahraman kadın), Sarbagış (Sarı Kanada Geyiği, boy adı), Sayak (Sürtük), Serke (Önder keçi), Solto, Suusar (Sansar), Sırğa (Küpe), Taylak (Deve), Teke (Teke), Tenir (Tanrı), Torko (İpek kumaş), Çerik (Asker), Çolpon (Venüs), Çoro (çift), Şumkar (Şahin), İris (Rızık) v.b” verilebilir. (Tuş, Muhittin (2015), “Kırgızlarda Şahıs Adları”, <http://www.ayk.gov.tr>).

Türkistan bölgesinde İslam dininin yaygınlaşmasına Özbek, Tatar ve Tacik din adamlarının etkisinin ve hizmetinin büyük olması sebebiyle, Kırgız isimlerine İran-Tacik dillerinden de isimler dâhil olmuştur. Örnek olarak; Bermet (Merbet), Baktıyar (Frs. Sofra arkadaşı), Gülnar (Nar çiçeği), Şirin gibi isimler verilebilir.

Rus Asimilasyonu ve İsimlerde Gerçekleşen Değişiklikler

XX. yüzyılda Rus istilası ve baskısı altında yaşamak zorunda kalan Kırgızlar çok acı dolu bir dönemden geçmişlerdir. Sürgün edilen, dini ve kültürel baskılara

uğrayan ve hatta kıyım uğrayan Kırgız halkı, bu dönemde isim değiştirme konusunda da ciddi baskılara maruz kalmışlardır. Tüm bu baskılara rağmen Kırgızlar geleneksel isimleri kullanmaya devam etmişlerdir. Çok ciddi saldırı veya baskıya maruz kalanlar ise çocuklarına vermek zorunda kaldıkları Rusça isimlerin sonuna erkekler için “bek” kelimesini; kızlar için de Gül kelimesini ekleyerek Rusça isimleri nispeten Kırgızlaştırılmışlar ve milli kimliklerini bir sonraki nesillere aktarmayı başarmışlardır. Bu isimlere örnek olarak; “Mirbek, Sovyetbek, Mirgül, Gülmira isimleri söylenebilir (Polat, Kemal (2014); “Beşikten Mezara Kırgız Türklerinde Gelenek ve İnanışlar”, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1. Baskı). Bu dönemde tabiat veya tarihle ilgili isimler tercih edilmiştir. Konuyla bağlantılı olarak M. Tuş şunları söylemektedir “*Bu arada şunu da belirtmek gerekir ki bazı adların hangi dile ait olduğu konusunda sıkıntı ve tereddütler yaşanmıştır. Buna dair en belirgin örnek, “mir” sözünden türetilen ya da ek olarak kullanılarak yapılan adlardır. Bu “mir” sözü hem Arapçada hem de Rusçada yer almaktadır. Arapçada bu söz “emir” kelimesinin kökünden türetilmiş olup sadece bu coğrafyada değil Anadolu’da da değişik türevleri kullanılmaktadır. Diğer taraftan bu kelime Rusçada Dünya ve barış anlamına gelmektedir.* (Tuş, Muhittin (2015), “Kırgızlarda Şahıs Adları” <http://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/TUŞ-MUHITTIN-KIRGIZLARDA-ŞAHIS-ADLARI.pdf>, sf.3216).

Manas Destanında İsim Verme Geleneği

Kırgız kültüründe isim verme geleneklerini incelerken, Kırgızların büyük milli destanı ve dünyanın en uzun destanı niteliğinde bir şaheser olan Manas destanından bahsetmeden geçmek uygun olmasa gerektir. Manas Destanında Manas’ın isminin verilmesi şu şekilde anlatılmaktadır; “*Çayırdı Hatun dokuz ay sonra bir erkek çocuk dünyaya getirdi. Bakdevlet Hatun ise ikiz iki erkek çocuk anası oldu. Cakıp• Beyin sevincine payan yoktu. Altmış yaşına geldikten sonra bir- den üç erkek çocuğun babası oldu ve “beşik bağı berk olsun, kundak bağı kut olsun!” diye dua ederek kadınlarının odalarına girdi. Cakıp, büyük bir düğün yapıp çocuklarına ad vermeye karar verdi. Akbalta “Bir çocuğun adının Manas olduğunu ancak biz bilelim. Kalmuk, Çin ve Moğollar bilmesinler. İsim düğününde bu çocuğun adının “Devcinli” olduğunu ilan edelim” dedi.” (İnan, Abdulkadir (1992), “Manas Destanı”, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, sf.6-7)*

Görüldüğü üzere Manas’ın ve kardeşlerinin isminin verilmesi için büyük bir tören yapılmakta ve bu tören ‘isim düğünü’ olarak adlandırılmaktadır.

Yine özellikle erkekler için seçilen isimlerde güç, heybet, zeki ve akıllı olma gibi nitelikleri içermektedir. Manas destanında kadınlara verilen isimler incelendiğinde, o dönemde hem tüm dünyada hem de Kırgız toplumu içinde kadının sahip olduğu sosyal statünün verilen isimler üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Umay Günay yaptığı çalışmada bu durumu şu şekilde aktarmaktadır; “*Manas Destanında, erkek destan*

karakterlerinin kadınlarla akrabalık veya aşk dışında arkadaşlık, düşmanlık veya iş üretme şeklinde cinselliğe dayanmayan insani ilişkileri yoktur.....Kadınların taşıdığı isimler incelendiğinde bu kabullerin fevkalade etkili olduğunu görüyoruz. Manas Destanında yer alan kadın karakterler ve isimlerini alfabetik sıraya göre incelerken verilen adlarda bu ortak kabullerin ve kadının sosyal hayattaki statüsünün belirleyiciliğini açıkça göreceğiz”.

Özetlemek gerekirse Kırgız toplum geleneklerinde çocuğa verilecek isimler seçilirken, geleneksel dini inançlar göz önünde bulundurulur. Aynı zamanda tabiatla iç içe yaşayan bir Türk boyu olduğu için, bazı hayvan ve bitki isimleri de tercih edilmektedir.

Ayrıca tabiat güçlerinin, kötü ruhların veya cinlerin yeni doğan çocuğa ve çocuğun hayatına müdahale edebileceği inancı yaygın olduğundan çocuğa kötü ruhlardan veya nazardan koruyucu olduğu düşünülen veya kötü ruhları yanılttığına inanılan bazı isimler de verilir. Erkek çocuğu sahibi olmak, erkek çocuğun soyun devamlılığını sağlayacağı düşünüldüğünden önemlidir. Kız çocuk sahibi olanlar bir sonraki çocuklarının erkek olması kız çocuklarına “Durdu, Yeter” gibi isimler verebilmektedir. Tüm bu uygulamalar ve gelenekler günümüzde de devam ettirilmekte; Kırgızlar Orta Asya’dan günümüze taşıdıkları öze sadık kalarak çocuklarına isim seçmektedirler.

Anne babanın ve aile büyüklerinin yanı sıra imamların ve din adamlarının da çocuklara isim vermesi geleneği ve verilen isimlerin Kuran-ı Kerim’den seçilmesiyle, Kırgız isim listesine Arapça ve Farsça isimler büyük ölçüde dâhil olmuştur. Bununla birlikte Kırgız isimleri üzerinde İran-Tacik dilinin ve isimlerinin etkisi de görülmektedir.

Sonuç

Kırgız Türkleri tarihleri boyunca özellikle dini ve siyasi bir takım değişikliklerin etkisi altında kalmışlardır. Tarihleri boyunca çok çeşitli devletlerin himayesine giren, büyük dini ve sosyolojik değişimler yaşayan ve son olarak XX. yüzyılda Rus istilası ve işgali ile sarsılan Kırgızlarda bu durum, hem Kırgız dilini ve edebiyatını, hem sosyo-kültürel yapıyı ve nihayetinde tercih edilen kişi isimlerini de etkilemiştir. Bu değişimler örneğin Kırgızların İslam dinine geçtikleri dönemde daha çok gönüllü değişiklikler iken; Rus baskısı altında yaşadıkları son yüzyılda ise zorunlu değişiklikler şeklinde cereyan etmiştir. Fakat kişi isimleri özelinde tarihsel süreç incelendiğinde dikkati çeken ve takdire şayan olan, Kırgızların günümüzde dahi Türkçe isimler tercih ederek, milli birlik ve beraberliklerini, milli bilinçlerini korumayı başarmaları, eski Türk gelenek ve göreneklerini yaşatmaya devam etmeleridir.

Kaynakça:

1. Örnek, S. V. (2000), “Türk Halk Bilimi”. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları
2. (Tuş, Muhittin (2015), “Kırgızlarda Şahıs Adları” <http://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/TUŞ-MUHITTIN-KIRGIZLARDA-ŞAHIS-ADLARI.pdf>) sf.3215-3216

3. İnan, Abdulkadir (1992), “Manas Destanı”, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, sf.6-7
4. Acıpayamlı, Orhan (1992), “Türk Kültüründe Ad Koyma Kültürünün Morfolojik ve Fonksiyonel Yönlerden İncelenmesi”, Ankara: IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri, sf.6-13
5. Şen, Semra (2012), “Türklerde Ad Verme Törenleri, Ad Vermenin Önemi, Ad Verme İle İlgili Gelenek ve İnançlar”, Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi
6. Günay, Umay (1998), “Manas Destanı’ndaki Kadın Adları ile İlgili Bir Deneme”, Ankara: Folkloristik, Prof. Dr. Dursun Yıldırım Armağanı, sf.49-51
7. Ergin, Muharrem (1970), “Orhun Abideleri”, İstanbul, sf.5.5-7)
8. Uca, Alâeddin (2004), “Türk Toplumunda Ad Verme Geleneği”, Erzurum, A.Ü Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı 23
9. Abdurrahman V. (2004, Bahar). Türklerin ad koyma gelenekleri üzerinde bir inceleme, Milli Folklor, Üç Aylık Uluslararası Halkbilimi Dergisi, Cilt: 8, Yıl: 16, Sayı: 61, Bahar: 2004.ISSN 1300-3984. <http://www.millifolklor.comadresinden alınmıştır>.
10. Dıykanbayeva, Mayramgül (2011), “Kırgız Türklerinde Erkek Çocuğun Önemi ve Edebi Eserlere Yansıması, A.Ü.Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED] 46, Erzurum, sf. 181-194)
11. Balcı, Umut (2014), “Türk Toplumunda Adlar ve Soyadları (Sosyo-Kültürel ve Dilbilimsel Bir Yaklaşım)” Diyalog Dergisi, Batman)
12. Yoldaş, Asım; Coldaşbaev, Anvar (2016), “ Hristiyanlık ve İslamiyet’in Rus ve Kırgızların Ad Koyma Geleneklerine Etkileri”, Uluslararası Türk Kültür Coğrafyasında Sosyal Bilimler Dergisi (TURKSOSBİLDER) Cilt 01, Sayı 01, sf. 31-38.
13. Erdem, Mustafa (2005), “Kırgız Türkleri Dini ve Sosyal Hayat”, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
14. Polat, Kemal (2014); “Beşikten Mezara Kırgız Türklerinde Gelenek ve İnanışlar”, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1. Baskı.

Рецензент: к.филол.н. Исмаилова Д.